

İlköğretim Türkçe Ders Materyallerinde Kullanım Temelli Dil Bilgisi Terimleri

Avrasya Terim Dergisi
Yıl 2026,
Cilt 14, Sayı 2,
Sayfa: 182 – 196

Ayça Çağlayan Özkan¹

¹⁾ Bağımsız araştırmacı, e-mail: aycacaglayanozkan@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-8870-818X

Özet

Bu araştırma, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında 5–8. sınıflarda kullanılan Türkçe ders materyallerindeki dil bilgisi terimlerini gerçek kullanım bağlamları, birlikte kullanım ilişkileri ve eşdizimsel örüntüleri üzerinden belirlemeyi amaçlamaktadır. Betimsel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada doküman incelemesi ve derlem dil bilim yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırma verileri; 7 ders kitabı, 56 kavrama testi ve 176 Türkçe etkinliğinden oluşan 239 metinlik, 245.754 sözcüklük özel amaçlı bir derlemde elde edilmiştir. Derlem, Kendi Kendine Derlem Oluşturma Platformu Terim Bilim Modülü aracılığıyla işlenmiş; dil bilgisi sözlüklerinden ve derlem çözümlemelerinden elde edilen aday birimler bağlamları içinde incelenmiştir. Aday terimler üç uzman tarafından “terimdir/terim değildir” biçiminde değerlendirilmiş ve uzmanlar arası uyum Gwet’s AC1 katsayısıyla hesaplanmıştır. Elde edilen 0,643’lük katsayı uzmanlar arasında iyi düzeyde uyum bulunduğunu göstermiştir. Çözümlemeler sonucunda 233 kök terim belirlenmiş; 381 birim doğrudan dil bilgisi terimi, 152 birim ise birlikte kullanım ve eşdizim örüntüsü olmak üzere toplam 533 kullanım temelli dil bilgisi terimi tespit edilmiştir. Bulgular, Türkçe ders materyallerindeki terminolojinin yalnızca tek sözcüklü ve sözlüklerde madde başı olarak yer alan terimlerden oluşmadığını; terimlerin çok sözcüklü, bağlama duyarlı ve öğretimsel işlev taşıyan yapılar içinde genişlediğini göstermektedir. Ayrıca *ad/isim*, *kelime/sözcük*, *cümle/tümce* ve *kişi/şahıs* gibi alternatif adlandırmaların bir arada kullanılması, terminolojik çeşitliliğin güncel öğretim materyallerinde sürdüğüne işaret etmektedir. Araştırma, Türkçe öğretiminde veri temelli ve kullanım odaklı bir dil bilgisi terminolojisinin geliştirilmesine yönelik güncel bir başvuru çerçevesi sunmaktadır.

Anahtar sözcükler

Kullanım Temelli Yaklaşım, Dil Bilgisi Terimleri, Türkçe Ders Materyalleri, Derlem Dil Bilim.

Geliş Tarihi: 29 Ocak 2026, Düzeltme Tarihi: 23 Temmuz 2026, Kabul Tarihi: 25 Temmuz 2026

Usage-Based Grammar Terms in Turkish Language Teaching Materials for Lower Secondary Education

Avrasya Terim Dergisi
Year 2026,
Vol.: 14, Issue 2,
Pages: 182 – 196

Ayça Çağlayan Özkan¹

¹Independent researcher, email: aycacaglayanozkan@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-8870-818X

Abstract

This study aims to identify the grammar terminology used in Turkish language teaching materials for Grades 5–8 during the 2024–2025 academic year by examining terms in their authentic contexts, co-occurrence relations, and collocational patterns. Adopting a descriptive research approach, the study combines document analysis with corpus-linguistic methods. The data were drawn from a specialized corpus of 245,754 words comprising 239 texts: seven textbooks, 56 comprehension tests, and 176 Turkish language activities. The corpus was processed through the Terminology Module of the Do-It-Yourself Corpus Platform. Candidate units obtained from grammar dictionaries and corpus analyses were examined in context and evaluated by three experts as either “a term” or “not a term.” Inter-rater agreement was calculated using Gwet’s AC1 coefficient. The resulting coefficient of 0.643 indicated a good level of agreement among the experts. The analysis identified 233 root terms and a total of 533 usage-based grammar terms, including 381 units directly classified as grammar terms and 152 units realised through co-occurrence and collocational patterns. The findings demonstrate that the terminology used in Turkish teaching materials is not restricted to single-word terms recorded as dictionary headwords; rather, it expands into multiword, context-sensitive, and pedagogically functional patterns. The concurrent use of alternative designations such as *ad/isim* ‘noun’, *kelime/sözcük* ‘word’, *cümle/tümce* ‘sentence’, and *kişi/şahıs* ‘person’ further indicates that terminological variation persists in current instructional materials. By documenting grammar terms through their actual usage patterns, the study offers a data-driven and usage-oriented framework for the development, organisation, and standardisation of grammar terminology in Turkish language education.

Keywords

Usage-Based Approach, Grammar Terminology, Turkish Language Teaching Materials, Corpus Linguistics.

1. Giriş

Bilimsel bilgi üretimi ve uzmanlık alanları arasındaki iletişimin sağlıklı biçimde yürütülebilmesi, kavramların açık, tutarlı ve ortak terimlerle ifade edilmesine bağlıdır. Bu nedenle terminoloji, yalnızca belirli uzmanlık alanlarına ait terimlerin belirlenmesiyle sınırlı olmayan; uzmanlık bilgisinin tanımlanması, düzenlenmesi ve aktarılmasını amaçlayan disiplinler arası bir çalışma alanı olarak değerlendirilmektedir (Cabr , 1999:1). Uzmanlık alanlarında kullanılan terimler ise yalnızca kavramları adlandıran dilsel birimler değil aynı zamanda uzmanlık bilgisinin üretilmesi,  zenlenmesi, aktarılması ve yeniden kullanılmasını sağlayan temel araçlardır (Antia, 2000:1). Terimlerin belirli bir bilim, sanat, meslek ya da uzmanlık alanında, tek ve belirgin bir kavramı karşılamak üzere özel anlamla kullanılan sözcük ya da sözcük grubu olmaları, terimleri genel dildeki anlam taşıyıcı diğer yapılardan farklılaştırır. Her şeyden önce, terimler belirli bir alana özgüdür ve o alandaki kavramların etiketleri olarak kullanılırlar. Bu özellikle terimlerin anlam içeriği zorunlu olarak sınırlıdır ve günlük dilden daha dar ve net bir anlama/kavrama karşılık gelirler. Öte yandan, terimler tek bir kavrama işaret etme niteliğiyle tanımlanabilirlik söz konusu olduğunda  l lebilir, doğrulanabilir bir içeriği kar ırlar. Bu çerçeveden bakıldığında en geniş anlamıyla terim: “belirli bir bilimsel disipline ait özel kavramları karşılayan; kesin, sınırlı, tek ve nesnel anlama sahip; uzmanlar arasındaki iletişimi sağlayan bilişsel, dilsel ve kültürel (toplumsal) birimler” (Gencer ve  i ek, 2024) olarak tanımlanabilir.

Terminoloji çalışmalarının temel amaçlarından biri, her kavramın mümkün olduğunca tek ve tutarlı bir terimle karşılanmasını sağlayarak uzmanlık iletişimde kavramsal belirsizlikleri en aza indirmektir (Cabr , 1999:8). Ancak uygulamada aynı kavramın farklı terimlerle karşılanması ya da aynı terimin farklı kavramlar için kullanılması, terminoloji literatüründe önemli sorun alanlarından biri olarak kabul edilmektedir (Riggs, 1984, akt. Boz, 2018:1593; Doğru, 2018). Öte yandan, ana eksenini Türkçenin bilim dili olma yolculuğuna denk gelen ve genel anlamda Türkçe bilim dili alanlarında bir terimle tirme, kavramla tırma sorununun var olduğu sıklıkla gözlemlenmiş ve dile getirilmiştir ( zkan ve ark., 2011). Türkçenin terim bilimi serüveni ise bu anlamda Türk dili tarihinde önemli bir yer tutmaktadır (Eker, 2013; Kahraman, 2017). Bu çalışmanın konusu olan dil bilgisi/gramer terimlerinde gözlemlenen ve alan

yazında sözü edilen terim tutarsızlıkları ve yetersizliği edebiyat bilimi alanında da karşımıza çıkan bir olgudur (Ak ehirli, 2008).

Türkçe dil bilgisi/gramer terimleri üzerine yürütülen sözlük düzeyinde çalışmalarda (Hatiboğlu, 1979; Koç, 1992; Korkmaz, 2007; Vardar ve ark., 1988; Topaloğlu, 1989) var olan terim tutarsızlıkları alan yazında araştırma konusu yapılmıştır. Konu  zerine söz konusu tutarsızlıklar ortaya koyularak birtakım çözüm  nerileri de sunulmuştur ( zkul, 2003; Kazazo lu, 2009; K lt ral, 2009; Z lfıkar, 2011; Demir, 2006; Alkayı , 2012). Özellikle dil bilgisi kitaplarında yer alan terimlerdeki farklılıklar, tutarsızlıklar bir sorun olarak değerlendirilmiştir ( ahin ve ark., 2013; Bulut, 2014; Hançer ve Dilidüzgün, 2021). Öte yandan terim farklılıklarının çokluğu dil bilgisi kurallarının anlatılması/anlaşılması önündeki önemli bir engel olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Türkçe ders kitaplarında kullanılan dil bilgisi terimlerinin kar ıla tırıldığı bir çalışmada (Saraç, 2004), MEB 8. sınıf Türkçe ders kitabı ile özel bir yayın evince yayımlanan Türkçe ders kitabında ortak terim kullanma oranının %22,5 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkçe dersi materyallerinde dil bilgisi terimleri belirleme üzerine yapılan çalışmalar ise sınırlıdır. Yapılan bir çalışmada 5. sınıfta 9, 6. sınıfta 19, 7. sınıfta 46, 8. sınıfta 51 dil bilgisi terimi olmak üzere Türkçe ders kitaplarında toplamda 125 dil bilgisi teriminin kullanıldığı belirlenmiştir (Dolunay ve Koçyiğit, 2023). Sözü edilen çalışmanın tarihinden sonra müfredat de i ikliklerine gidilmiş ve Türkçe ders materyalleri de yenilenmiştir. Öte yandan, mevcut çalışmalarda dil bilgisi terimleri doküman tarama yöntemiyle belirlenmiş olan listeler üzerine y r t lm  tur. Yine, Türkçe ders materyallerini yalnızca ders kitaplarıyla sınırlı görmek gerekir. Dil bilgisi terimleri bu bağlamda yalnızca ders kitaplarında değil sınıf içi etkinlik metinleri ve kavrama testleri gibi materyallerde daha i lek bir kullanımla karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, araştırmaya güncel ders kitaplarının yanı sıra sınıf içi etkinlik metinleri ve kavrama testleri de eklenmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırmada anahtar (kök) dil bilgisi/gramer terimleri Kendi Kendine Derlem Oluşturma Platformu - Terim Bilim Modülü

(KKDP - TBM) üzerinden belirlenmiştir. Bu noktada nitel araştırma deseninde ikincil veri üretimine olanak veren sistematik bir veri toplama ve çözümleme tekniği olarak doküman tarama/doküman incelemesi yaklaşımı (Karasar, 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2021) kullanılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında, elde edilen anahtar (kök) dil bilgisi/gramer terimleri derlem dil bilim temelli bir çerçevede işlenmiş ve terimlerin “kullanım içinde” görünürlüğünü ortaya koymak üzere KKDP - TBM kullanılmıştır (Özkan, 2020). Derlem dil bilimde anlam ve kavramsal değer, birimlerin metin içindeki eşdizim ve birlikte kullanım örüntüleri üzerinden izlenebileceğinden (Sinclair, 1991; McEnery ve Hardie, 2012), veriler KKDP – TBM de bağlam duyarlı olarak incelenmiş, her bir aday kullanım, metin içindeki bağlamı dikkate alınarak araştırmacı tarafından derlem üzerinden seçilmiştir. Ardından bu kök listeden terim niteliği taşıyan sözcükbirimlerin eşdizimsel örüntüleri etiketlenmiş ve “kullanım temelli terim listesi” hem yalın hem de eşdizimsel örüntülerden oluşturulmuştur. Bu noktada betimsel araştırma yöntemine (Erkuş, 2009; Karasar, 2012; Büyüköztürk ve ark., 2010) uygun olarak ve derlem dil bilimin sağladığı olanaklarla olanı olduğu gibi yansıtmak amacıyla bir yaklaşım izlenmiştir. Söz konusu yaklaşım, terimlerin yalnızca sözlük ve kuramsal kaynaklar üzerinden değil öğretim materyallerindeki gerçek kullanımlar üzerinden ortaya koyulmasını mümkün kılmıştır.

Dil bilgisi/gramer terimleri sözlükleri ve KKDP-TBM çözümlemeleri sonucunda oluşturulan aday terim listesi, Türkçe eğitimi ve dil bilgisi alanında uzman üç akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan her bir aday birimi “terimdir” (1) veya “terim değildir” (0) biçiminde değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanlar arası uyumu belirlemek amacıyla Gwet's AC1 katsayısı kullanılmıştır. Gwet's AC1, özellikle değerlendiricilerin belirli bir kategoriye yoğunlaştığı durumlarda klasik kappa katsayılarında görülebilen prevalans ve kappa ikileminden daha az etkilenmesi nedeniyle önerilen bir uyum katsayısıdır (Gwet, 2008; Wongpakaran ve ark., 2013). Değerlendirme sonucunda en az iki uzman tarafından “terim” olarak değerlendirilen birimler araştırmanın “kullanım temelli dil bilgisi terim listesi”ne dâhil edilmiştir.

2.1. Araştırma soruları

Araştırma temelde ilköğretim Türkçe ders materyallerinde (ders kitapları, kavrama testleri ve Türkçe etkinlik metinleri) kullanılan dil bilgisi terimleri üzerinedir. Bu anlamda araştırma soruları:

□ 2024-2025 yılı Türkçe ders materyallerinde terim olarak kullanılan “anahtar (kök) terimler” nelerdir?

□ 2024-2025 yılı Türkçe ders materyallerinde “kullanım temelli dil bilgisi terimleri” nelerdir? şeklinde ifade edilebilir.

2.2. Araştırma evreni

Araştırma evrenini 2024-2025 yılı 5.- 8. sınıflar Türkçe ders kitapları, kavrama testleri ve Türkçe etkinlik metinleri oluşturmaktadır. Oluşturulan derlemde 5. sınıfa ait 2 ders kitabı, 16 kavrama testi, ve 37 adet Türkçe etkinliği; 6. sınıfa ait 2 ders kitabı, 16 kavrama testi, ve 40 adet Türkçe etkinliği; 7. sınıfa ait 2 ders kitabı, 16 kavrama testi, ve 48 adet Türkçe etkinliği ve 8. sınıfa ait 1 ders kitabı, 8 kavrama testi, ve 51 adet Türkçe etkinliği yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Derlemde Yer Alan Metinler.

5. sınıf Türkçe ders kitabı-1 (Akyurt ve ark., 2025)
5. sınıf Türkçe ders kitabı-2 (Akyurt ve ark., 2025)
Türkçe 6. sınıf ders kitabı (Yıldırım Şen, 2024)
Türkçe 6. sınıf ders kitabı (Bayram Turak ve ark., 2024)
Türkçe 7. sınıf ders kitabı (Duru ve Pastutmaz, 2024)
Türkçe 7. sınıf ders kitabı (Gerek, 2024)
Türkçe 8. sınıf ders kitabı (Saygı, 2024)
5. sınıf kavrama testleri (16 adet) (MEB, 2020-2021)
6. sınıf kavrama testleri (16 adet) (MEB, 2020-2021)
7. sınıf kavrama testleri (16 adet) (MEB, 2020-2021)
8. sınıf kavrama testleri (8 adet) (MEB, 2020-2021)
5. sınıf Türkçe etkinlikleri (37 adet) (https://www.turkcedersi.net)
6. sınıf Türkçe etkinlikleri (40 adet) (https://www.turkcedersi.net)
7. sınıf Türkçe etkinlikleri (48 adet) (https://www.turkcedersi.net)
8. sınıf Türkçe etkinlikleri (51 adet) (https://www.turkcedersi.net)

Oluşturulan derlemde toplam sözcük sayısı 245.754, toplam tekil sözcük sayısı 46.413'tür. Öte yandan toplam metin sayısı 239'dur. Derlemde 7 ders kitabı, 56 kavrama testi ve 176 Türkçe etkinliği yer almaktadır. Bu anlamda derlem 5.-8. sınıf Türkçe ders materyallerini kapsayacak şekilde oluşturulmuştur.

Oluşturulan derlem Kendi Kendine Derlem Oluşturma Platformu (KKDP) Terim Bilim Modülü (TBM) ile işlenmiştir (Özkan, 2020). Söz konusu metinler üzerinden KKDP-TBM ara yüzünde sözcükler (kök terimler) eşdizim ve birlikte kullanımları etiketlenerek “kullanım temelli dil bilgisi terimleri” belirlenmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırma soruları çerçevesinde belirlenen ve derleminden çıkarılan “kök terimler”in neler olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Araştırmada yine araştırma soruları çerçevesinde birlikte kullanım ve eşdizim örüntüleriyle ortaya çıkan terimler etiketlenerek kullanım temelli olarak

Türkçe ders materyallerinde kullanılan dil bilgisi terimleri uzman görüşleri ve istatistiksel yordamlarla ortaya koyulmuştur (Tablo 3).

Araştırmada Türkçe ders materyallerinde geçen 233 anahtar (kök) terim belirlenmiş ve söz konusu terimler KKDP-TBM üzerinden eşdizim ve birlikte kullanımları açısından etiketlenmiştir. Söz konusu anahtar (kök) terimler ve bu kök terimlerin oluşturduğu birlikte kullanım ve eşdizim örüntüleri dil bilgisi terimleri olarak “olanı olduğu gibi yansıtma” amacıyla derlemde geçtiği biçimleriyle listelenmiştir. Söz konusu listeler uzman görüşleri alınarak istatistiksel uyumluluk çerçevesinde kesinleşmiş listeler olarak çalışmada yerini almıştır.

Tablo 2. Belirlenen Kök Terimler.

ad	bozukluk	fil	köşeli	şekil
adıl	bulunma	filimsi	koşul	ses
alfabe	büyük harf	geçiş	küçültme	sesli
anlam	canlı	geçişli	kullanım	şimdiki
anlamca	çatı	geçişsiz	kural	sıfat
anlamdaş	çekim	geçmiş	kurallı	sıfat-fil
anlamlı	çekimlemek	gelecek	lakap	sıra
anlamlılık	çekimlenmek	gereklilik	lehçe	somut
anlamsal	çekimli	gövde	makam	sonuç
anlamsız	çeşit	haber	mana	soru
anlatım	cins	hâl	mastar	soyut
atasözü	çizgi	harf	mecaz	söz
ayırma	çıkma	heceli	nesne	sözcük
ayraç	çoğul	hitap	nesnel	sözlük
ayrı	çokluk	iç	nitel	süreksiz
ayrık	cümle	ifade	niteleme	sürerlik
ayırma	dar	ikileme	nitelemek	takma
ayrılmak	daralma	ilgi	niteleyici	tamamlayıcı
bağ	değişim	iş	nokta	taclama
bağlaç	devrik	işaret	noktalama	taclanan
bağlı	deyim	isim	noktalı	taclayan
basit	dil	isim-fil	öbek	taclayıcı
belgisiz	dilek	istek	öge	tanım
belirtili	dizi	iyelik	öğrenmek	tanımlamak
belirtisiz	dizilim	kalıcı	olay	tek
belirteç	doğru	kalıp	olumlu	tekil
belirtme	dolaylı	karşıt	olumsuz	terim
benzer	durum	karşıtlık	olumsuzluk	tezlik
benzerlik	düz	kastetmek	örnek	tırnak
benzeşme	edilgen	kavram	özdeş	tonlama
biçim	eğik	kelime	özel	topluluk
biçimce	ek	kesme	özne	tümce
bildirme	ek-fil	kip	öznel	tümleç
bilgi	emir	kişi	pekiştirme	tür
birleşik	eş	ksaltma	pekiştirmek	türemek
birleşim	etken	kök	şahıs	türemiş
birleştirme	etkilenen	köken	şart	türetmek
bitişik	eylem	kökenli	sebeup	üleştirme

Araştırma Makalesi

ünlem	virgül	yapı	yazım	zamanlı
ünlü	vurgu	yapıca	yer	zamir
unsur	yabancı	yapılı	yeterlik	zarf
ünsüz	yakın	yapım	yön	zarf-fiil
ünvan	yaklaşma	yardımcı	yönelme	zincirleme
uyumsuzluk	yalın	yargı	yüklem	zıt
uzak	yan	yargılı	yüklemli	zıtlık
uzun	yanlış	yazmak	yumuşak	
varlık	yansıma	yazılmak	zaman	

Yukarıda liste olarak sunulan anahtar (kök) terimler üzerinden eşdizim ve birlikte kullanım nitelikleriyle belirlenen Türkçe ders materyallerinde var olan 152'si birlikte kullanım ve eşdizim örüntüleriyle gerçekleşen, 381'i ise doğrudan dil bilgisi terimi olarak işaretlenen toplam 533 “kullanım temelli dil bilgisi terimi” belirlenmiştir. Terim seçiminde üç uzmanın aday terim listesine ilişkin değerlendirmeleri arasındaki uyum Gwet's AC1 katsayısı ile incelenmiştir. Çalışmada Gwet's AC1 katsayısının tercih edilmesinin temel nedeni, aday terimlerin büyük bölümünün uzmanlar tarafından aynı kategori altında değerlendirilmesi nedeniyle klasik kappa katsayılarında görülebilen prevalans etkisini azaltmasıdır. Bu yönüyle Gwet's AC1'in kategori dağılımının dengesiz olduğu değerlendiriciler arası uyum çalışmalarında daha kararlı sonuçlar verdiği belirtilmektedir (Gwet, 2008; Wongpakaran ve ark., 2013). Analiz sonucunda gözlenen uyum katsayısının 0,727, beklenen uyum katsayısının ise 0,236 olduğu belirlenmiştir. Buna göre Gwet's AC1 katsayısı 0,643 olarak hesaplanmış ve uzmanlar arasında iyi düzeyde uyum bulunduğu belirlenmiştir (Landis ve Koch, 1977). Bu bulgu, araştırmada kullanılan terim listesinin uzman görüşleri doğrultusunda tutarlı biçimde oluşturulduğunu desteklemektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Uzmanlar Arası Uyum Analizi.

İstatistik	Değer
Değerlendirici sayısı	3
Değerlendirilen aday terim sayısı	381
Gözlenen uyum (Ao)	0,727
Beklenen uyum (Ae)	0,236
Gwet's AC1	0,643
Uyum düzeyi	İyi

Öte yandan listeler uzman görüşlerine sunulmadan önce normalize edilmiştir. Örneğin çoğul ekleri ile olan genişlemeler “yeterlik fiilleri” > “yeterlik fiili”

gibi düzenlenmiştir. Ancak çoğulluk gerektiren bazı kavramlar özellikle eşdizimlilikle ortaya çıkanlar “yazım kuralları” gibi doğrudan listeye alınmıştır. Bu çerçevede kullanım temelli dil bilgisi terimleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Kullanım Temelli Dil Bilgisi Terimleri.

Kullanım Temelli Dil Bilgisi Terimleri	
ad	<i>ad türü, akrabalık adı, boy adı, bölge adı, bulvar adı, cadde adı, cins adı, çoğul ad, çoğul adı, devlet adı, dil adı, dönem adı, genelge adı, geçmiş adı, il adı, ilçe adı, kanun adı, kıta adı, kişi adı, kitap adı, köy adı, kuruluş adı, kurum adı, küçültme adı, lehçe adı, mahalle adı, meslek adı, meydan adı, millet adı, oymak adı, özel ad, resmi ad, riitbe adı, semt adı, sokak adı, şehir adı, takma ad, topluluk adı / ismi, tür adı, tüzüük adı, yabancı ad, yapı adı, yer adı, yıldız adı, yönerge adı, yönetmelik adı</i>
ad soylu sözcük	
adıl	
adın -de hâli	
adın -den hâli	
adın -e hâli	
adın -i hâli	
adın yalın hâli	
alfabe	<i>Braille alfabesi, Mors alfabesi, parmak alfabesi</i>
amaç-sonuç cümlesi	
anlam	<i>anlam belirsizliği, anlam bütünlüğü, anlam daralması, anlam değişikliği, anlam ilişkileri, anlam kapalılığı, anlam karışıklığı, anlam kayması, anlam ögesi, anlam özelliği, anlam ve</i>

	<i>görev, anlama kazandırmak</i>	<i>güç</i>
anlamca kaynaşmış birleşik fiil		
anlamdaş		
anlamına göre cümle		
anlatım bozukluğu	<i>anlamsal bozukluğu</i>	<i>anlatım</i>
ara söz		
atasözü		
ayraç		
ayrılma hâli		
ayrılma hâli eki		
bağlaç	<i>bağlaç olan de, bağlaç yanlışları, bağlaçların yanlış kullanımı</i>	
basit cümle		
basit fiil		
basit sözcük		
basit yapıli sözcük		
basit zamanlı fiil		
belgisiz sıfat		
belgisiz zamir		
belirteç		
belirtili isim tamlaması		
belirtili nesne		
belirtisiz isim tamlaması		
belirtisiz nesne		
belirtme hâli		
belirtme hâli eki		
belirtme sıfatı		
benzeşme		
biçim		
biçim bilgisi		
bildirme eki		
bildirme kipi		
bilinen geçmiş zaman kipi		
birinci çoğul kişi eki		
birinci çoğul şahıs		
birinci çoğul şahıs eki		
birinci tekil kişi		
birinci tekil kişi eki		
birinci tekil şahıs		
birinci tekil şahıs eki		
birleşik fiil		
birleşik kelime / sözcük		
birleşik zamanlı fiil		
bulunma hâli		
bulunma hâli eki		
büyük harf	<i>büyük harfle başlamak, büyük harfle yazılmak, büyük harflerin kullanımı</i>	
cins isim		
cümle	<i>cümle çeşitleri, cümle sonu, cümle grupları, cümle türleri</i>	
cümle bilgisi		
cümle dışı unsur		
cümlede anlam		
cümlede vurgu		

cümlede yargı	
cümlelerin öğeleri	cümleyi öğelerine ayırma
çatı	çatı özelliği, çatı uyumsuzluğu
çekim	çekim eki, çekim şekli
çekimli fiil	
çıkma durumu eki	
çoğul eki	
çoğul isim	
çoğul kişi	
çoğul şahıs	
çok anlamlılık	
çokluk	çokluk anlamı
çokluk eki	
dar ünlü	
daralma	
devrik cümle	
deyim	deyim kullanmak, deyimlerin yanlış anlamda kullanımı
deyim anlam	
dil	
dil bilgisi	
dil grubu	
dil yapısı	
dilek kipi	
dilek şart kipi	
dolaylı tümleç	
durum eki	
durum eylemi	
durum fiili	
durum zarfı	
duyulan geçmiş zaman	
duyulan geçmiş zamanın şartı	
düz geniş ünlü	
edat	
edilgen fiil	
eğik çizgi	
ek	ek yanlışları, ekleri ayırmak, eklerin yanlış kullanılmasından kaynaklı anlatım bozukluğu, eklerine ayırmak, ek gelmek, ek getirmek
ek fiil	ek fiil almak
ek fiilin şartı	
ek hâlindeki zamir	
eksiltili cümle	
emir kipi	
eş anlam	
eş anlamlı	eş anlamlı sözcük
eş anlamlılık	
eş görevli kelime / sözcük	eş görevli sözcük grubu
eş sesli sözcük	
etken fiil	
eylem	eylemlerin özellikleri anlam
fiil	fiillerin anlam özellikleri
fiil cümlesi	

Araştırma Makalesi

fiil çekim eki	
fiil gövdesi	
fiil kökü	<i>fiil kökünden türemek</i>
fiil yapma eki	
fiilde anlam	<i>fiilde anlam kayması</i>
fiilde çatı	
fiilde kip	
fiilde kişi	
fiilde yapı	
fiilden fiil yapım eki	
fiilimsi	<i>fiilimsi türü</i>
fiilimsi eki	
fiilin mastar hâli	
geçişli	
geçişli fiil	
geçişsiz	
geçişsiz fiil	
geçmiş zaman	
geçmiş zaman kipi	
gelecek zaman	
gelecek zaman kipi	
geniş zaman kipi	
geniş zamanın şartı	
gerçek anlam	
gerçek özne	
gereklilik	
gereklilik kipi	
gereklilik kipinin hikâyesi	
gizli özne	
görülen geçmiş zaman	
görülen geçmiş zaman kipi	
görülen geçmiş zamanın şartı	
gövde	<i>gövde yapısı</i>
haber kipi	
hâl eki	
harf	<i>harf grupları, harf sayısı</i>
hece	<i>becelere ayırmak</i>
hitap	<i>hitap ifadesi, hitap sözçüğü, hitap cümlesi</i>
iki nokta	
ikileme	
ikinci çoğul kişi eki	
ikinci çoğul şahıs	
ikinci tekil kişi	
ikinci tekil kişi eki	
ikinci tekil şahıs	
ikinci tekil şahıs eki	
ilgi eki	
isim	<i>isim türü, varlıklara verilmişlerine göre isimler, varlıkların algılanabilmesine göre isimler, varlıkların oluşlarına göre isimler, varlıkların sayılarına göre isimler</i>
isim cümlesi	
isim çeşidi	
isim fiil	
isim-fiil eki	

isim kökü	
isim soylu	<i>isim soylu sözçük</i>
isim tamlaması	
isim yapma eki	
isimden isim yapım eki	
istek kipi	
istek kipinin hikâyesi	
iş eylemi	
iş fiili	
işaret sıfatı	
işaret zamiri	
iyelik eki	
kalıp söz	
kalıplaşmış söz	
karşıt anlam	
karşıt anlamlı	<i>karşıt anlamlı cümle</i>
karşıtlık	
kelime	
kelime dağarcığı	
kelime gövdesi	
kelime grubu	
kelime kökeni	
kelime kökü	
kesme işareti	<i>kesme işaretiyle ayrılmak</i>
kılış fiili	
kılış fiili	
kısa çizgi	
kısaltma	
kip	<i>kipin kastettiği anlam</i>
kip eki	
kişi eki	
kişi zamiri	
koşul cümlesi	
koşul kipi	
koşul-sonuç cümlesi	
kök	<i>kök durumunda olmak, kök ve eklerle ayırmak</i>
köşeli ayraç	
kurallı birleşik fiil	
kurallı cümle	
küçük harf	
küçültme	<i>küçültme anlamı</i>
lehçe	
mastar	
mastar eki	
mecaz	
mecaz anlam	<i>mecaz kazanmak, mecaz anlamda kullanılmak</i>
mecaz anlamlı	<i>mecaz anlamlı atasözü, mecaz anlamlı sözçük</i>
miktar zarfı	
nesne	<i>nesne almak</i>
nesnel anlam / ifade / yargı	
nesnel anlatım	
nesnel yargılı cümle	
nicel anlam	
nitel anlam	
niteleme	
niteleme sıfatı	

Araştırma Makalesi

nokta		türetmek, sözcükler arası anlam ilişkileri
nokta işareti		
noktalama		sözcük grubu
noktalama işareti		sözcük kökü
noktalama kuralı		sözcük türleri
noktalama ve yazım kuralı		sözcükte anlam
noktalı virgül		sözcükte yapı
olumlu cümle		sözde özne
olumsuz cümle		sözlük
olumsuzluk		sözlük anlamı
olumsuzluk eki	olumsuzluk eki almış fiil	süreksiz sert ünsüz
oluş eylemi		sürerlik fiili
öbek		şahıs
öge dizilimi		şahıs eki
örtülü anlam		şart cümlesi
özel anlam		şart kipi
özel isim		şart kipini rivayeti
özlü söz		şart kipinin hikâyesi
özne		şimdiki zaman
öznel	öznel içerikli cümle, öznel ifade kullanmak	şimdiki zaman kipi
öznel anlatım	öznel anlatımdan yararlanmak	şimdiki zamanın hikâyesi
öznel cümle		şimdiki zamanın rivayeti
öznel yargı / ifade		tamlama
öznellik		tamlanan
pekiştirme		tamlayan
sahiplik eki		tanım cümlesi
saygı ve ünvan sözü		tek heceli sözcük
sayı sıfatı		tek yüklemlili cümle
sebeup-sonuç cümlesi		tekil
sert ünsüz		tekil ad
ses		tekil isim
ses benzerliği		tekil kişi
ses bilgisi		temel öge
ses olayı		terim
sıfat	sıfatların anlam özelliği, sıfat türü	terim anlam
sıfat çeşidi		tezat
sıfat fiil		tezlik
sıfat tamlaması		tezlik fiili
sıra sayı sıfatı		tırnak işareti
somut ad / isim		turnak içine alınmak
somut anlam		tonlama
soru	soru bildiren cümle	tümce
soru eki		tümce bilgisi
soru işareti		tümleç
soru sıfatı		türeme
soru zamiri		yapıca türemiş
soru zarfı		türemiş fiil
soyut ad / isim		türemiş sözcük
soyut anlam		türemiş yapıtlı sözcük
soyut kavram		Türk dili
söz		uzun çizgi
söz grubu		üç nokta
söz varlığı		üçüncü çoğul kişi eki
sözcük	sözcük birleşimi, sözcük çalışması, sözcük seçimi, sözcük tekrarı, sözcük	üçüncü çoğul şahıs
		üçüncü tekil kişi
		üçüncü tekil kişi eki
		üçüncü tekil şahıs
		üçüncü tekil şahıs eki
		üleştirme
		üleştirme sayısı
		üleştirme sıfatı
		ünlem
		ünlem işareti

Araştırma Makalesi

ünlü	
ünlü daralması	
ünlü düşmesi	
ünlü harf	
ünsüz	
ünsüz benzeşmesi	
ünsüz değişimi	
ünsüz harf	
ünsüz sertleşmesi	
ünsüz türemesi	
ünsüz yumuşaması	
ünvan	<i>ünvan sözü</i>
virgül	<i>virgülle ayrılmak</i>
vurgu ve tonlama	
yabancı kelime / sözcük	
yakın anlam	<i>yakın anlam ilişkisi</i>
yakın anlamlı	<i>yakın anlamlı sözcük</i>
yaklaşma fiili	
yalın hâl	
yan anlam	
yansıma sözcük	
yapım eki	<i>yapım eki eklenmek</i>
yapısına göre cümle	
yardımcı fiil	
yardımcı fiille kurulan birleşik fiil	
yargı	<i>yargı bildirmek</i>
yay araç	<i>yay araç içinde verilmek</i>
yazım	<i>yazım kuralları</i>
yazım ve noktalama	<i>yazım ve noktalama kuralları</i>
yer ismi	
yer tamlayıcısı	<i>yer tamlayıcısı eksikliği</i>
yer yön zarfı	
yeterlik fiili	
yön bildiren sözcük	
yönelme hâl eki	
yönelme hâli	
yumuşak ünsüz	
yüklem	<i>yüklem eksikliği, yüklem çeşitleri, yüklem türü</i>
yüklemin türüne göre cümle	
yüklemin yerine göre cümle	
yüzey anlam	
zaman zarfı	
zamir	<i>zamir türü</i>
zarf	<i>zarf görevinde sözcük, zarf türü</i>
zarf tamlayıcısı	
zarf tümleci	
zarf-fiil	
zıt anlam	
zıt anlamlı	<i>zıt anlamlı kelime / sözcük</i>
zincirleme isim tamlaması	

Elde edilen liste, dil bilgisi terimlerinin öğretim materyallerinde farklı yapısal görünümsergilediğini göstermektedir. Tartışma bölümünde de ayrıntılı olarak değineceğimiz üzere *isim*

tamlaması, belirtme hâli eki, gereklilik kipi ve zincirleme isim tamlaması gibi doğrudan kavram adlandıran yerleşik terimlerin yanında, *kök ve eklere ayırmak, mecaz anlam kazanmak, nesne almak, virgülle ayrılmak* gibi belirli öğretim işlemlerini ve kavramsal ilişkileri ifade eden kullanım örüntüleri de belirlenmiştir. Ayrıca ad/isim, kelime/sözcük, cümle/tümce ve kişi/şahıs gibi alternatif adlandırmaların aynı materyal evreninde birlikte kullanıldığı görülmüştür. Bu görünüm, Türkçe ders materyallerindeki dil bilgisi terminolojisinin çok sözcüklü, bağlama duyarlı ve farklı adlandırma tercihlerini içeren katmanlı bir yapı taşıdığını ortaya koymaktadır. Bulguların alan yazındaki terminolojik çeşitlilik, kavram-terim ilişkisi ve öğretim materyallerindeki kullanım tutarlılığı tartışmaları açısından ne ifade ettiği bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

4. Tartışma

Araştırmada 233 anahtar/kök terim üzerinden 533 kullanım temelli dil bilgisi terimi ve terimsel kullanım örüntüsünün belirlenmesi, Türkçe ders materyallerindeki terminolojik yapının yalnızca tek sözcüklü ve sözlüklerde madde başı olarak yer alan birimlerden oluşmadığını göstermektedir. Anahtar terimlerin farklı sözcüklerle kurdukları eşdizim ve birlikte kullanım ilişkileri dil bilgisi kavramlarının öğretim materyallerinde çoğunlukla genişletilmiş, açıklayıcı ve bağlama duyarlı yapılar içerisinde sunulduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin *anlam* teriminin *anlam belirsizliği, anlam bütünlüğü, anlam daralması, anlam değişikliği, anlam ilişkileri* ve *anlam kayması* gibi farklı örüntüler oluşturması, bir kök terimin öğretim sürecinde çeşitli alt kavramları karşılayacak biçimde üretkenleştirdiğini göstermektedir. Benzer biçimde *fiil, cümle, sözcük, ek, kip, hâl, özne* ve *yüklem* gibi anahtar terimlerin de çok sayıda birleşim içinde kullanılması dil bilgisi terminolojisinin ilişkisel ve çok katmanlı bir görünüm taşıdığına işaret etmektedir. Belirlenen terimlerin “kesin, sınırlı, tek ve nesnel anlama sahip; uzmanlar arasındaki iletişimi sağlayan bilişsel, dilsel ve kültürel (toplumsal) birimler” (Gencer ve Çiçek, 2024) olarak değerlendirilme potansiyeli ağır basmaktadır. Belirlenen her bir terimin 5.-8. sınıflarda Türkçe ders materyallerinde yer aldığı ve belirli bir kavramı karşılar nitelikte kullanıldığı açıktır.

Araştırmada kullanılan yöntem açısından “kullanım temelli” olarak belirlenen dil bilgisi te-

rimleri sezgisel ve veriden yoksun olarak ortaya koyulan dil bilgisi terimleri üzerine yürütülen araştırmalardan farklılaşmaktadır. Çalışmada ilköğretim dil bilgisi terimleri eşdizim ve birlikte kullanım nitelikleri ortaya koyularak belirlenmiş, oluşturulan listelerle ilgili uzman görüşleri yapılan seçimin istatistiksel olarak doğruluğunu ortaya koymuştur.

Bulguların dikkat çekici yönlerinden biri, aynı ya da yakın kavram alanlarında farklı adlandırmaların birlikte kullanılmaya devam etmesidir. Derlemde *ad/isim*, *kelime/sözcük*, *cümle/tümce*, *kışı/şabıs* gibi ikili adlandırmaların yanında, *ayraç/yay ayraç*, *hâl/durum* ve *özel anlatım/özel ifade/özel yargı* gibi yakın kavramsal alanlarda kullanılan farklı terimsel yapılar da yer almaktadır. Bu durum, Türkçe ders materyallerinde tek biçimli ve bütünüyle standartlaşmış bir dil bilgisi terminolojisinin oluşmadığını göstermektedir. Bununla birlikte her terminolojik farklılığın doğrudan tutarsızlık olarak değerlendirilmemesi gerekir. Bazı birimler kavramsal alt ayrımları, bazıları ise aynı kavramın farklı öğretimsel bağlamlardaki sunum biçimlerini yansıtabilmektedir.

Araştırmanın bu bulgusu dil bilgisi ve dil bilimi terimlerinin farklı sözlüklerde, kuramsal yaklaşımlara ve terminolojik tercihlere bağlı olarak değişebildiğini belirten Özkul'un (2003) tespitleriyle örtüşmektedir. Özkul'un sözünü ettiği sözlükler arasındaki adlandırma farklılığı, mevcut araştırmada öğretim materyallerinin gerçek kullanımları üzerinden de gözlemlenmiştir. Bu bakımdan terim farklılaşmasının yalnızca terim sözlükleri ve kuramsal kaynaklarla sınırlı kalmadığı, ilköğretim düzeyindeki ders kitapları, kavrama testleri ve etkinlik metinlerine de yansıdığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle kuramsal kaynaklarda ortaya çıkan terminolojik çeşitlilik, öğretim materyallerinde yeniden üretilmekte ve öğrencinin karşılaştığı dil bilgisi söyleminin bir parçası hâline gelmektedir.

Özmen'in (2001:111), dil bilgisi terimlerinin önemli ölçüde Türkçeleşmiş ve yerleşmiş olmasına rağmen kavramların tanımlarında tam bir uzlaşmaya varılamadığı ve her kavramı karşılayacak yeterli bir terim dizgesinin henüz oluşturulamadığı yönündeki değerlendirmesi de araştırmanın bulgularıyla ilişkilendirilebilir. Derlemde bir yandan *özne*, *yüklem*, *kip*, *fiilimsi*, *çekim eki* ve *yapım eki* gibi yerleşik terimlerin kullanıldığı diğer yandan aynı veya yakın kavramları karşılayan alternatif adlandırmaların ve açıklayıcı yapıların

varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu görünüm, Türkçe dil bilgisi terminolojisinde belirli bir yerleşikliğe ulaşılmış olsa da kavram-terim ilişkisinin bütün alanlarda aynı açıklık ve tutarlılıkla kurulamadığını göstermektedir.

Benzer biçimde Kazazoglu (2009), Türkiye Türkçesinde aynı kavramın farklı terimlerle karşılanmasının sağlıklı ve tutarlı bir terim dizgesinin oluşmasını güçleştirdiğini belirtmekte; *ad/isim*, *cümle/tümce*, *ek/eklem/ek fiil/koşak* ve *belirtme durumu/yükleme durumu/-i durumu* gibi örnekleri çok anlamlılık sorunu kapsamında değerlendirmektedir. Mevcut araştırmada da *ad/isim*, *cümle/tümce*, *kışı/şabıs* ve *kelime/sözcük* gibi alternatiflerin öğretim materyallerinde birlikte bulunması söz konusu sorunun güncel materyallerde bütünüyle ortadan kalkmadığını göstermektedir. Bununla birlikte araştırmada ulaşılan sonuç, yalnızca farklı terimlerin varlığını saptamakla sınırlı değildir. Derlem temelli çözümleme bu terimlerin hangi eşdizimsel yapılar içinde kullanıldığını da ortaya koyarak çok anlamlılığın öğretim söylemindeki görünümünü somutlaştırmaktadır.

Dil bilgisi terimlerindeki bu çeşitlilik, öğretim süreci bakımından da önem taşımaktadır. Dolunay ve Koçyiğit'in (2023:214) aktardığı öğretmen görüşlerinde, ders kitaplarında aynı kavramların farklı biçimlerde adlandırılmasının konunun anlaşılmasını güçleştirdiği ve öğrencinin kavramsal çağrışım oluşturmalarını engelleyebildiği belirtilmektedir. Araştırmada belirlenen alternatif adlandırmalar söz konusu öğretmen görüşlerinin güncel materyaller açısından da geçerli olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle aynı sınıf düzeyinde veya birbirini izleyen sınıflarda eş değer terimlerin herhangi bir açıklama, gönderim ya da kavramsal ilişkilendirme yapılmadan kullanılması öğrencinin bunları farklı kavramların karşılığı olarak algılamasına neden olabilir. Bu durum, Demir'in (2006) aynı bilginin ve aynı kavramın programlarla ders kitaplarında farklı terimlerle ifade edildiği yönündeki değerlendirmesiyle de uyumludur.

Ancak terimsel çeşitliliğin öğretim üzerindeki etkisine ilişkin kesin bir sonuca ulaşabilmek için yalnızca farklı biçimlerin listelenmesi yeterli değildir. Terimlerin sınıf düzeylerine, materyal türlerine ve kullanım sıklıklarına göre dağılımlarının da incelenmesi gerekmektedir. Aynı kavramı karşılayan iki

Araştırma Makalesi

terimden birinin bütün materyallerde baskın, diğerinin ise yalnızca sınırlı sayıda metinde kullanılması ile iki terimin benzer sıklıklarla dönüşümlü olarak kullanılması aynı terminolojik soruna işaret etmez. Bu nedenle çalışmanın sonraki aşamasında alternatif adlandırmaların ham ve normalleştirilmiş sıklıkları, kullanıldıkları metin sayıları ve sınıf düzeylerine göre dağılımları birlikte değerlendirilmelidir.

Araştırmanın alan yazına temel katkısı Türkçe dil bilgisi terimlerini yalnızca sözlüklerde bulunan önceden belirlenmiş listeler üzerinden değil öğretim materyallerindeki gerçek kullanımları ve eşdizimsel ilişkileri üzerinden incelemesidir. Bununla birlikte belirlenen 533 birimin tamamının aynı terminolojik statüde değerlendirilmemesi gerekir. Listede yerleşik terimlerin yanı sıra genişletilmiş terim yapıları ve *cümleyi öğelerine ayırmak, niteleme görevi üstlenmek, doğru yazılmak* gibi öğretimsel işlem ifadeleri de bulunmaktadır. Bu nedenle birimlerin “yerleşik terim”, “genişletilmiş terim yapısı” ve “terimsel öğretim örüntüsü” şeklinde sınıflandırılması çalışmanın kavramsal geçerliliğini güçlendirecektir.

Araştırma bulguları Türkçe ders materyallerindeki dil bilgisi terminolojisinin bir yandan yerleşik ve üretken bir kavramsal çekirdeğe sahip olduğunu diğer yandan çok anlamlılık ve terminolojik çeşitlilik özelliklerini koruduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, Özkul (2003), Özmen (2001), Kazazoglu (2009), Demir (2006) ve Dolunay ve Koçyiğit’in (2023) dil bilgisi terimlerinin farklılaşması ve bunun öğretim sürecine yansımaları konusundaki değerlendirmeleriyle genel olarak örtüşmektedir. Mevcut çalışmanın ayırt edici yönü ise söz konusu sorunu güncel Türkçe ders materyallerinden oluşturulan bir derlem üzerinden bağlam ve eşdizim verilerine dayanarak ortaya koymasındır. Bu yönüyle araştırma, öğretim programları ve materyal geliştirme süreçlerinde kullanılabilecek veri temelli bir dil bilgisi terminolojisinin oluşturulmasına yönelik başlangıç niteliğinde bir çerçeve sunmaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmada, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında 5–8. sınıflarda kullanılan Türkçe ders kitapları, kavrama testleri ve Türkçe etkinliklerinden oluşan 245.754 sözcüklük bir derlem incelenmiştir. Toplam 239 metni kapsayan

derlem üzerinde yürütülen çözümleme sonucunda 233 anahtar/kök terim belirlenmiştir. Bu birimlerin öğretim materyallerindeki eşdizim ve birlikte kullanım örüntülerinden hareketle 533 kullanım temelli dil bilgisi terimi veya terimsel kullanım birimi tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkçe ders materyallerindeki dil bilgisi terminolojisinin yalnızca sözlüklerde madde başı olarak yer alan tek sözcüklü terimlerden oluşmadığını; söz konusu terimlerin öğretim bağlamında farklı sözcüklerle birleşerek daha geniş ve çeşitlenmiş kavramsal yapılar meydana getirdiğini göstermektedir.

Bulguların ortaya koyduğu temel sonuçlardan biri dil bilgisi terimlerinin öğretim materyallerinde büyük ölçüde çok sözcüklü ve bağlama bağlı yapılar içinde işlev kazanmasıdır. Örneğin *anlam* anahtar terimi; *anlam belirsizliği, anlam bütünlüğü, anlam daralması, anlam değişikliği, anlam ilişkileri, anlam kayması* ve *anlam özelliği* gibi farklı kullanımlarla genişlemektedir. Benzer şekilde *fiil, cümle, sözcük, ek, kip, özne, yüklem* ve *hâl* gibi temel terimler de çok sayıda eşdizimsel örüntü oluşturmaktadır. Bu durum, dil bilgisi terimlerinin öğretim ortamında yalıtılmış adlandırmalar olarak değil kavramlar arasındaki ilişkileri ve öğretimsel işlemleri yansıtan sözcüksel örüntüler içinde kullanıldığını göstermektedir.

Araştırmada belirlenen kullanım birimleri aynı zamanda Türkçe ders materyallerindeki terimsel yapının katmanlı olduğunu göstermektedir. Listede *isim tamlaması, belirtme hâl eki, birleşik zamanlı fiil, özne-yüklem uyumsuzluğu* ve *zincirleme isim tamlaması* gibi belirli dil bilgisel kavramları doğrudan karşılayan yerleşik terimlerin yanında *cümleyi öğelerine ayırma, eklerine ayırmak, anlamına gelmek, doğru yazılmak* ve *niteleme görevi üstlenmek* gibi öğretim sürecine özgü açıklayıcı veya işlemsel yapılar da bulunmaktadır. Bu nedenle belirlenen 533 birimin tamamının aynı terminolojik statüde değerlendirilmesi yerine bunların “yerleşik dil bilgisi terimleri”, “genişletilmiş terim yapıları” ve “terimsel öğretim örüntüleri” biçiminde sınıflandırılması daha sağlıklı olacaktır.

Bulguların dikkat çekici bir başka yönü, aynı veya yakın kavram alanlarında farklı adlandırmaların bir arada kullanılmaya devam etmesidir. Derlemde *ad/isim, kelime/sözcük, cümle/tümce, kişi/şahıs, hâl/durum* gibi alternatif adlandırmaların yanı sıra *ayraç/yay ayraç, sebep-sonuç/neden-sonuç, özne/sözde özne/gizli özne/gerçek özne* gibi kavramsal ve terminolojik çeşitlenmeler

bulunmaktadır. Bu çeşitlilik her durumda doğrudan bir terminoloji sorunu olarak değerlendirilmemelidir. Bazı farklılıklar kavramsal alt ayrımlardan veya öğretim bağlamının gerektirdiği açıklamalardan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte aynı kavramı karşılayan eş değer terimlerin herhangi bir açıklama veya yönlendirme yapılmadan dönüşümlü kullanılması, öğrencinin kavramlar arasında ilişki kurmasını güçleştirebilir. Araştırmanın bulguları, alan yazında uzun süredir dile getirilen dil bilgisi terimlerindeki terim tutarsızlığı sorununun güncel Türkçe ders materyallerinde ortadan kalkmadığını göstermektedir.

Çalışmanın yöntemsel katkısı, dil bilgisi terimlerini yalnızca sözlüklerde veya araştırmacı tarafından önceden oluşturulan listelerde bulunan biçimleriyle ele almaması, bunların öğretim materyallerindeki gerçekleştirmelerini bağlam, eşdizim ve birlikte kullanım özellikleri üzerinden belirlemesidir. Anahtar/kök terimlerin uzman görüşüyle doğrulanması ve aday kullanımların metin içindeki bağlamları dikkate alınarak tek tek incelenmesi, çalışmanın terim belirleme sürecini yalnızca otomatik sözcük taramasına dayanmaktan çıkarmaktadır. Bu yönüyle araştırma, sezgisel terim listelerinden veri güdümlü terminoloji çalışmalarına geçiş bakımından uygulanabilir bir yöntem ortaya koymaktadır. Özellikle genel dilde de kullanılabilen *şahıs, şekil, sebep, durum, yapı, anlam* ve *iş* gibi birimlerin terim olma değerinin bağlam içinde belirlenmesi derlem temelli yaklaşımın katkılarından biridir.

Bununla birlikte araştırmanın ulaştığı sonuçlar, mevcut çözümlemenin kapsamı içinde değerlendirilmelidir. Çalışma, dil bilgisi terimlerinin hangi biçimlerde kullanıldığını kapsamlı biçimde ortaya koymakta ancak terimlerin sınıf düzeylerine ve materyal türlerine göre sıklık, yoğunluk ve dağılımlarını karşılaştırmalı olarak göstermemektedir. Bu nedenle mevcut bulguların hareketle belirli terimlerin hangi sınıf düzeyinde daha yoğun olduğu, ders kitapları ile kavrama testlerinin terminolojik tercihlerinin farklılaşp farklılaşmadığı veya terminolojik çeşitliliğin sınıf düzeyi yükseldikçe artıp azaldığı yönünde bir sonuca ulaşılamaz.

Araştırmanın uygulamaya dönük temel sonucu Türkçe öğretiminde kullanılacak terimlerin yalnızca kuramsal kaynaklara veya terim sözlüklerine dayanılarak belirlenmemesi gerektiğidir. Ders materyallerinde fiilen kullanılan terim-

ler, bu terimlerin eş değerleri, çok sözcüklü yapıları ve kavramsal ilişkileri birlikte değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda hazırlanacak dil bilgisi terimleri dizgesinde tercih edilen terim, varsa alternatif adlandırmaları, tanımı, sınıf düzeyi, kullanım örnekleri ve ilişkili kavramlarıyla birlikte sunulmalıdır.

Sonuç olarak çalışma, Türkçe ders materyallerinde kullanılan dil bilgisi terminolojisinin sözlüklerde yer alan sınırlı bir terim envanterinden daha geniş, bağlama duyarlı ve eşdizimsel olarak üretken bir yapı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Belirlenen 233 anahtar/kök terimden hareketle 533 kullanım birimine ulaşılması dil bilgisi öğretiminde kavramların yalnızca tek sözcüklü terimlerle değil genişletilmiş terim yapıları ve öğretimsel anlatım örüntüleriyle aktarıldığını göstermektedir.

Kaynaklar

- Akşehirli, S., 2008. *Edebiyat öğretiminde terim sorunu*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman; Rıza Filizok, 237 sayfa, İzmir.
- Akyurt, G., Angın, L., Arslan, Ü., Cin, A., Dalioglu, S., Dönmez, A., Ersal, P., Han, C., Hülür Taşın, N., İlhan, E., Kavas, M., Sayılır, S., Sayılır, T. ve Şener, F., 2025. *5. sınıf Türkçe ders kitabı-1. kitap*. MEB Yayınları Ders kitapları dizisi Nu: 9598, ISBN: 978-975-11-8008-7, 160 sayfa, Ankara.
- Akyurt, G., Angın, L., Arslan, Ü., Cin, A., Dalioglu, S., Dönmez, A., Ersal, P., Han, C., Hülür Taşın, N., İlhan, E., Kavas, M., Sayılır, S., Sayılır, T., Şener, F., 2025. *5. sınıf Türkçe ders kitabı-2. kitap*. MEB Yayınları Ders kitapları dizisi Nu: 9598, , ISBN: 978-975-11-8008-7, 192 sayfa, Ankara.
- Alkayış, M. F., 2012. Türkçenin hâl ekleri ve fiil kiplerinde çok terimlilik sorunu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42): 276–287.
- Antia, B. E., 2000. *Terminology and language planning: an alternative framework of practice and discourse*. John Benjamins Publishing Company, ISBN: 978-1556197734, 269 pages, Amsterdam.
- Bayram Turkak, A., Ocak, B., Akdal, Ş., 2024. *Türkçe 6. sınıf ders kitabı*. MEB Yayınları Ders

- kitapları dizisi Nu: 1984, ISBN: 978-975-11-7734-6, 265 sayfa, Ankara.
- Boz, E., 2018. Türk dil bilgisi terminolojisinde çok terimlilik (çok adlılık) sorunu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3): 1592–1603.
- Bulut, M., 2014. Dil bilgisi öğretiminde yaşanan kavram kargaşasının Türkçe öğretimine etkisi. *Turkish Studies*, 9(12): 43–55.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., 2010, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, PegemA Yayıncılık, ISBN: 978-9944-919-28-9, 350 sayfa, Ankara.
- Cabré, M. T., 1999. *Terminology: theory, methods and applications*. Edited by Juan C. Sager, John Benjamins Publishing Company, ISBN: 978-1556196782, 248 pages, Amsterdam.
- Demir, C., 2006. Türkçe dil bilgisinde terminoloji sorunu. *TDK Belleten*, 2006/1: 81–100.
- Doğru, F., 2018. Polyonymy in Terminology of Turkish Lexicography. ASIALEX 2018: *The 12th International Conference of the Asian Association for Lexicography: Lexicography in the Digital World*, 127–143. Krabi, Thailand.
- Dolunay, S. K., Koçyiğit, S., 2023. Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki dil bilgisi terimleri ve bunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *International Journal of Language Academy*, 11(2): 206–219.
- Duru, K., Pastutmaz, M., 2024. *Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. MEB Yayınları Ders kitapları dizisi Nu: 1985, Yayın evi yazılmalı, ISBN: 978-975-11-7735-3, 262 sayfa, Ankara.
- Eker, S., 2013. Modernleşme sürecinde Türkiye’de terimbilim çalışmalarına genel bir bakış. *Altaistics and Turkology Journal of the Turkic Academy*, (9): 68–95.
- Erkuş, A., 2009, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. Şeçkin Yayıncılık, İkinci Basım, ISBN: 978-975-02-1080-8, 256 sayfa, Ankara.
- Gencer, D. K., Çiçek, H., 2024. Kavram, sözcük ve terim arasındaki ilişki. *Kocatepe Beşerî Bilimler Dergisi*, 1: 1–33.
- Gerek, M., 2024. *Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. Özgün Matbaacılık, ISBN: 978-605-9303-09-5, 256 sayfa, Ankara.
- Gwet, K. L., 2008. Computing inter-rater reliability and its variance in the presence of high agreement. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 61(1): 29–48.
- Hançer, F. B., Dilidüzgün, Ş., 2021. Türkçe derslerinde dil bilgisi öğretimi ve sorunları üzerine öğretmen görüşleri. *Social Sciences Research Journal*, 10(4): 977–986.
- Hatiboğlu, V., 1979. *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Yayınları, 177 sayfa, Ankara.
- Kahraman, M., 2017. Türk dilinin Cumhuriyet devri terimsel gelişim sürecine tarihi bakış (II). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 1289–1312.
- Karasar, N., 2012. *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 978-975-591-046-8, 309 sayfa, Ankara.
- Kazazoğlu, G., 2009. *Dilbilgisi terimleri sözlüklerinin karşılaştırılması*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman; Ahmet Turan Sinan, 286 sayfa, Elazığ.
- Koç, N., 1992. *Açıklamalı dilbilgisi terimleri sözlüğü*. İnkılâp Kitabevi.
- Korkmaz, Z., 2007. *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları Nu: 575, ISBN: 9789751605016, 320 sayfa, Ankara.
- Kültüral, Z., 2009. Dil bilgisi terimleri sözlükleri ve terimlerin kullanımında görülen aksaklıklar. *Turkish Studies*, 4(8): 2378–2389.
- Landis, J. R., Koch, G. G., 1977. The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1): 159–174.
- McEnery, T., Hardie, A., 2012. *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge

- University Press, ISBN: 978-0-521-54736-9, 309 pages, Cambridge.
- MEB, 2020-2021. *Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 5. sınıf kavrama testleri* (16 adet). <https://odsgm.meb.gov.tr/www/5-sinif/kategori/64> (Ziyaret tarihi: 5/12/2025)
- MEB, 2020-2021. *Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 6. sınıf kavrama testleri* (16 adet). <https://odsgm.meb.gov.tr/www/5-sinif/kategori/64> (Ziyaret tarihi: 5/12/2025)
- MEB, 2020-2021. *Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 7. sınıf kavrama testleri* (16 adet). <https://odsgm.meb.gov.tr/www/5-sinif/kategori/64> (Ziyaret tarihi: 5/12/2025)
- MEB, 2020-2021. *Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 8. sınıf kavrama testleri* (8 adet). <https://odsgm.meb.gov.tr/www/5-sinif/kategori/64> (Ziyaret tarihi: 5/12/2025)
- Özkan, B., 2020. Terim bilim çalışmalarında derlem kullanımı ve “kendi kendine derlem oluşturma platformu” terim bilim modülü. *Avrasya Terim Dergisi*, 8(1): 8-17.
- Özkan, B., Yıldırım, Ö., Dinç, E., Tahiroğlu, B. T., Yalçınkaya, S., 2011. Bilim dili olarak Türkçe: Göz bilimi terimleri üzerine derlem tabanlı bir araştırma projesi. Editör: Mehmet Naci Önal, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu bildirileri* kitabı, (2): 245–251.
- Özkuş, F. K., 2003. Dilbilgisi terimleri sözlükleri. *Türk Dili*, (621): 238–244.
- Özmen, M., 2011. Eksik olan dilbilgisi terimlerimiz üzerine. Sayfa: 111-125, *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu bildiriler Kitabı*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 234 sayfa, Antalya.
- Riggs, F. W., 1984. Lexicographical terminology: Some observations. Edited by Reinhard R. K. Hartmann, *LEXeter '83: Proceedings: Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9–12 September 1983*: 401–412, ISBN: 978-3-484-30901-2, 452 pages, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Saraç, H., 2004. *İlköğretim 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında dil bilgisi öğretimi üzerine bir inceleme*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman; Murat Özbay, 142 sayfa, Ankara.
- Saygı, S., 2024. *Türkçe 8. sınıf ders kitabı*. Hecce Yayınları, ISBN: 978-625-94753-6-3, 302 sayfa, Ankara.
- Sinclair, J., 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford University Press, ISBN: 9780194371445, 197 pages, Oxford.
- Şahin, E. Y., Gürlek, M., Kaya, F., 2013. Öğretmen adaylarının Türk dilinin sorunları üzerine düşünceleri: Bir durum çalışması. *Turkish Studies*, 8(9): 2557–2569.
- Topaloğlu, A., 1989. *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ötüken Yayınları, 228 Sayfa, İstanbul.
- Vardar, B., Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O., Öztokat, E. 1988. *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. ABC Yayınları, ISBN: 975-09-0081-2, 295 sayfa, İstanbul.
- Wongpakaran, N., Wongpakaran, T., Wedding, D., Gwet, K. L., 2013. A comparison of Cohen's Kappa and Gwet's AC1 when calculating inter-rater reliability coefficients: A study conducted with personality disorder samples. *BMC Medical Research Methodology*, 13, Article 61.
- Yıldırım Şen, G., 2024. *Türkçe 6. sınıf ders kitabı*. Yıldırım Yayınları. ISBN: 978-975-6050-87-3, 280 sayfa, Ankara.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., 2021. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı, ISBN: 9789750269820, 448 sayfa, Ankara.
- Zülfikar, H., 2011. *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Nu: 569, ISBN: 9789751603982, 213 sayfa, Ankara.